

ВОЈНЕ ЗАСТАВЕ

Најзначајнији државни симбол, поред химне и грба, јесте и застава. Војна застава је симбол припадности, части и борбеног јединства јединице и представља је подстрек за буђење војничког духа и храбрости. Застава је често носилац колективних одликовања за заслуге целе јединице. Поштована је и истицана као симбол победе и снаге.

Пише др Миљан МИЛКИЋ

Национална и во

Није знано када и где су се појавиле прве војне заставе, али је сигурно да су постојале у свим познатим културама од тренутка када су историјски догађаји почели да се бележе. Заставе се помињу у Старом завету, а познато је да су коришћене и у старом Египту око три хиљаде година пре нове ере. Већ у тим старим временима амблеми који су ношени у биткама имали су јасно дефинисан облик и илустрације.

Прве војне заставе више су подсећале на стандарте јер су на горњем делу биле фиксиране. Прва типична војна застава помиње се у једном кинеском извору из 1122. године пре нове ере, док се први прави опис коњичке војне заставе налази у кинеском извору из 500. године пре нове ере. Најстарија до сада позната илустрација војне заставе на платну налази се на једном гробу из династије Хан (200. године пре нове ере до 200. године нове ере).

Са Далеког истока коришћење стандарти и застава проширило се и на подручје Медитерана. Илустрација стандарте сачувана је у једном феничанском извору из 5. века пре нове ере, док су истовремено у старој Грчкој коришћене сигналне заставице током поморских битака. Са Медитерана коришћење војних застав и стандарти проширено је, преко Римске империје, на север Европе. Даљи развој војних застав био је привремено успорен због чињенице да су Римљани за своје легије усвојили коришћење стандарти, односно вексилума, одакле и потиче назив науке о заставима – вексилографија. У римској војсци свака легија имала је свој карактеристичан знак и општу заставу са представом орла у полетању. У време цара Константина Великог лична царева застава имала је Христов монограм ХР. Византијски војни одреди имали су војне заставе са сликама свеца, најчешће Св. Арханђела Михаила и Св. Ђорђа. Документовано је да су исламске земље на Блиском истоку користиле заставе у 7. веку, док су у западној Европи као симбол снаге и власти заставе почеле да се користе од 9. века.

Прва позната војна застава у северозападној Европи јесте викиншка застава из 878. године на којој је била приказана врана. Претпоставља се да су коришћење заставе Викинзи преузели од Византинаца. На основу чувене „Таписерије из Бајеа“, настале између 1070. и 1080. године, знамо да су се до тог времена војне заставе увелико коришћене. У време крсташких ратова војне заставе биле су у широкој употреби и у пешадији и у коњици. Око 1160. године у западној Европи уведена су прва правила у вези са изгледом застав. Кад је реч о употреби застав у Византији, најпоузданији подаци потичу

из 14. века. Царева застава је била црвена са златним крстом и четири слова В. Овај симбол касније је коришћен и у српској средњовековној држави.

Српска средњовековна држава

Српски владари преузели су византијску православну традицију, па је њен начин државног уређења био узор

Јничка светиња

цара. Цар Душан је на зидинама Скопља 1339. године истакао заставу са двоглавим орлом. Двоглави орао постао је трајан хералдички мотив 1402. године када је Стефан Лазаревић добио деспотско достојанство.

српским владарима. Православни облик хришћанства с временом је постао основни извор свих вредности. За српску средњовековну државу православље је било од великог значаја. С обзиром на мали број познатих чињеница о војном уређењу српске државе у раном средњем веку, о војним заставима из овог периода постоје само фрагментарни подаци.

О начину ратовања и организацији српске средњовековне војске највише података остало је на фрескама у српским средњовековним црквама. Најчешћи облик застави из

Т О Г

Прве војне заставе у вазалној Србији

Модерна српска војска почиње да се формира током Првог српског устанка 1804–1813. године. Прве регуларне трупе формиране су 1808. године. У мају 1813. написан је и први војни закон, али је у септембру исте године турска војска окупирала Србију, па је од њене државности и закона мало шта остало. Према сачуваним подацима, српска устаничка војска је крајем 1804. имала своју заставу. Према народној традицији, Карађорђе је већ на народном збору у Орашцу имао црвено-белу заставу. У јуну 1805. вожд је у Тополи користио бело-зелену заставу.

Српски устаници су у Хабзбуршкој монархији, поред оружја, набављали и заставе које су осликавали познати сликари. У Сремским Карловцима постојала је везиљска радња у којој су рађене устаничке заставе. Иконописац из Земуна Никола Апостоловић осликао је неколико застава

Карађорђева заставица

периода био је троугласт, с једним или два пера. По угледу на византијске владаре, српски владари су имали на својим заставима ликове светитеља, најчешће лик Светог Димитрија Солунског, Арханђела Михаила и Светог Ђорђа. Редовно се јавља и симбол крста, који је, најпре, означавао припадност хришћанству, а касније је постао и хералдички елемент. Када је краљ Урош Први заробљен у рату са Мађарима 1268. године, заплена је и краљева заставица, али о њеном изгледу нису сачувани подаци. Претпоставља се да је цар Душан у бици код Велбужда 1330. године користио жуту заставу коју је претходно добио из Цариграда. Најамници цара Душана тада су заробили заставу бугарског

за устаничку војску. Током 1809. године свака устаничка „компанија“ (250 војника) добила је своју заставу. Из тог периода до данас сачувано је пет застава. Колики су значај устаници придавали застави и ономе ко је носи и чува, види се из једног веома интересантног податка. Иако је, наиме, устаничка војска оскудевала у униформама, заставник је, због свог угледа, морао да буде одевен у комплетну униформу.

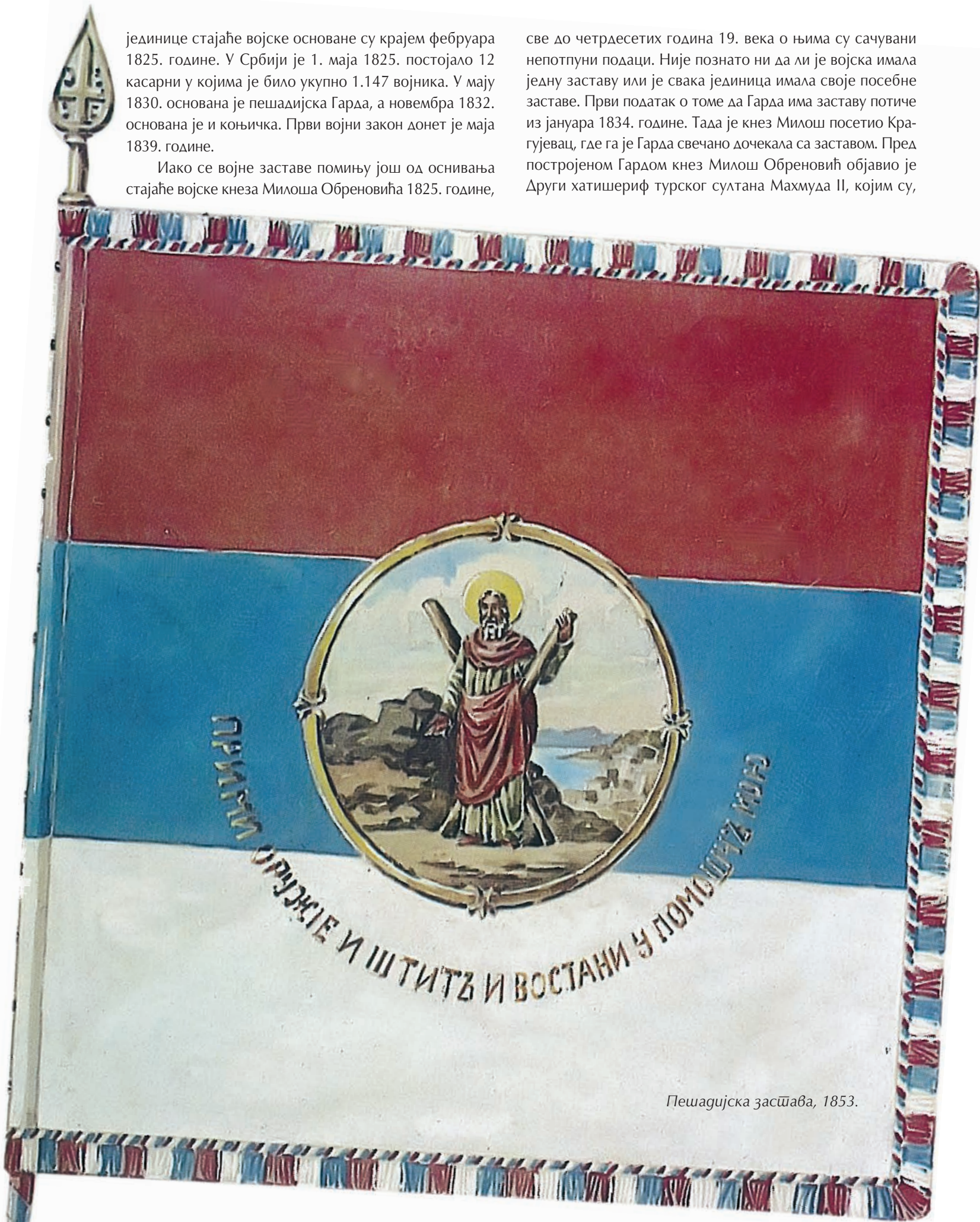
Након Другог српског устанка 1815. године, Србија је добила аутономију у оквиру Отоманске империје, чиме је омогућено и формирање првих војних јединица. Тада је, заправо, почело стварање независне српске државе. Прве

ВОЈНЕ ЗАСТАВЕ

јединице стајаће војске основане су крајем фебруара 1825. године. У Србији је 1. маја 1825. постојало 12 касарни у којима је било укупно 1.147 војника. У мају 1830. основана је пешадијска Гарда, а новембра 1832. основана је и коњичка. Први војни закон донет је маја 1839. године.

Иако се војне заставе помињу још од оснивања стајаће војске кнеза Милоша Обреновића 1825. године,

све до четрдесетих година 19. века о њима су сачувани непотпуни подаци. Није познато ни да ли је војска имала једну заставу или је свака јединица имала своје посебне заставе. Први податак о томе да Гарда има заставу потиче из јануара 1834. године. Тада је кнез Милош посетио Крагујевац, где га је Гарда свечано дочекала са заставом. Пред постројеном Гардом кнез Милош Обреновић објавио је Други хатишериф турског султана Махмуда II, којим су,

Пешадијска застава, 1853.

како је кнез нагласио у беседи, прецизирани односи Србије и Отоманског царства.

Сретењским уставом 1835. утврђен је распоред боја српске државне заставе („отворено црвена, бела и челикасто-угасита“). Међутим, под притиском Турске, Русије и Аустрије, Сретењски устав је суспендован 11. априла исте године. Турским уставом из 1838. године промењен је распоред боја на српској застави, па је комбинација сада црвена-плава-бела. Након тога почиње и континуирана примена застави у војсци. Према подацима из 1839. године, представници свих гарнизона са војним заставама дошли су у Београд да изразе своју верност кнезу и Совјету. Остало је забележено да је 1841. године коњички пуковник Цветко Рајовић молио кнеза Милоша за дозволу да се направи нова застава за коњицу.

Кнез Александар Карађорђевић доделио је, 30. новембра 1845, заставе Првом и Другом пешадијском батаљону. Заставе су биле идентичне, црвено-плаво-беле, израђене од тешке свиле, с грбом на једној и ликом свеца Андрије Првозваног на другој. Икона Светог Андреја Првозваног појављује се на српским војним заставама због тога што је дан празновања тог светитеља (30. новембар) први државни празник који је обележаван у Кнежевини Србији. Празнован је у част обележавања догађаја када су на дан Светог Андреја Првозваног у Београду 1830. године прочитани хатишериф и берат којима су призната државна права Србије. Указ о прослављању донет је током 1836, а кнез Александар Карађорђевић прописао је, наредбом од 5. октобра 1850, да чиновници на дан Светог Андреја Првозваног носе униформу.

Уз заставе је, новембра 1845. године, додељена и диплома, што је касније остала стална пракса у српској и југословенској војсци. Дипломе додељене Првом и Другом пешадијском батаљону биле су идентичне и предаване су уз поруку:

„Заставу освештану коју вам ја, верни војници моји, данас дарујем, примите са Дипломом овом као војене чести и отличија знак за спомен љубави и особите наклоности моје књажевске. Она је украшена образом светитеља Првозваног Андреја, на којег светитеља празнујемо дан изволило се Богу свевишњему укрепити десницу храбри отаца наши и утврдити у земљи и народу српском слободу и правду и положити основ садашњему благостојанију и будућему напретку и цветању предрогога отечества нашега. Спомен овај светога аманета нека подигне срца ваша к

НОВЕ ЗАСТАВЕ ИЗ ДРЖАВНОГ БУЏЕТА

За нове заставе, које је Михаило Трећи Обреновић 1863. године доделио батаљонима и ескадронима своје војске, Државни савет планирао је да издвоји 28.121 грош и 18 пара. Како је та сума била недовољна, накнадно је издвојено још 367 гроша и 2 паре.

ПРВЕ ЗАСТАВЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

Кнез Александар Карађорђевић доделио је, 30. новембра 1845, заставе Првом и Другом пешадијском батаљону. Заставе су биле идентичне, црвено-плаво-беле, израђене од тешке свиле. С једне стране, у кругу је био приказан лик Светог Андреје Првозваног са натписом испод лика: „Слава Богу вишњему, укреповшему десницу Србаља храбра за веру, отечество и род. И утврдившему правду на похвалу и чест.“ На другој страни заставе био је грб испод кога је писало: „Заставу ову освештану, војне чести знак, за спомен, љубав и наклоност верним војницима српским дарова Александар Карађорђевић, књаз српски на дан Св. Првозваног Андреје 1845. љета.“

отцу небесноме и умложи необориму храброст и постојану верност, коју сте ви мени на ползу и славу отечества дужни, како да се достојни синови јуначки родитеља, достојни љубави моје и овога отличије покажете, да себи и роду Српском образ осветлате и себе под заклетвом овом, која ће вам помоћу Божјом срећна и благословена буде, честју и славом увенчаће, и тако с њом дични и поносни будете пред Богом и пред људима, те за пример и углед мужества, послушности и верности према књазу вашем и отачеству послужите сад и у напредак код поздног потомства.“

Седам месеци после Првог и Другог пешадијског батаљона, заставу је, 11. јуна 1846, добио и коњички ескадрон. Уз њу је, као и у случају пешадијских батаљона, дарована диплома. На свечаности у Београду, након освећења и даривања заставе, коњаници су положили заклетву. Застава је била црвено-плаво-бела, израђена од тешке свиле. На једној страни имала је државни грб, а на другој икону Св. Ђорђа. Била је украшена сребрним ширитом и дугачким тробојним ресама од срме.

Заставе из 1845. и 1846. имале су и један детаљ који је подсећао да је Србија вазална турска кнежевина – на црвеном пољу близу мотке биле су извезене четири звезде, које је Србија била дужна да користи према Уставу из 1838. године. Пет сачуваних пешадијских застава из 1853, 1854. и 1857. године рађене су без тих наметнутих симбола.

Наведене заставе остале су у употреби до 1858. године када су, након повратка династије Обреновић на власт, повучене из војске. Првом и Другом батаљону гарнизоне војске додељене су нове заставе заједно са дипломама. И ове заставе су имале икону Св. Андреја Првозваног.

Када су 1863. године прављени планови коју опрему народна војска треба да добије од државе, српски министар војни Иполит Монден упутио је Државном савету молбу за набавку застава. Према Закону о народној војсци, право на заставу имао је сваки батаљон и ескадрон. Законом је било предвиђено полагање заклетве пред заставом. Ради освећења нових застава, Београдска митрополија

Застава коњичког пука, предња страна, 1904.

послала је у априлу 1863. године распис којим обавештава епископе да ће војска ускоро добити заставе. Препоручено је да освећење обаве „отличителни“ свештеници који су имали и задатак да војску зајачају на верност и војницима упуте неколико поучних речи. Заставе су биле тробојке, на једној страни са грбом Србије, а изнад њега полукружни натпис „За веру, слободу и отачество“. Испод грба је стајало „Михаило М. Обреновић III књаз српски 1863. год“. С друге стране заставе био је лик Св. Андреја Првозваног са натписом „За веру, слободу и отачество“. Испод лика светитеља, на белом платну, био је наведен назив батаљона чија је застава.

Два нова батаљона уведена су у српску војску 1870. године. Освећење застава и заклетву војника обавио је митрополит Михаило 26. априла. Митрополит је војницима поручио да „гледајући на застави свети крст као симбол наше вере, која је очувала име и народ српски, нигда не заборавите, да вера уздиже дух, улива поуздање и снажи срце да се не страши опасности да не жали пролити крв за веру, Господара и отачество; па тиме много доприноси да војник не осрамоти заставу на коју се пред Богом и народом свечано заклиње. Послушност, побожност и верност – то су својства која красе војника, која га крепе да издржи тешкоће, које иду упоред с славом доброга и храброга војника“.

У време избијања устанка у Херцеговини у јулу 1875. године, српска влада донела је одлуку да се за српску војску израде 72 заставе. До краја 1875. године батаљони прве класе добили су заставе. Ради припрема за рат са Отоманском империјом, почетком фебруара 1876. године Министарски савет донео је одлуку о набавци застава за 77 батаљона друге класе народне војске по цени од 9 дуката и 20 гроша.

У Србији је постојала лепа традиција да се израда нацрта застава поверава признатим уметницима. Тако је и овог пута нацрт застава поверен сликару Николи Марковићу, који се већ

раније огледао у том послу. У мају је позван и сликар и књижевник Ђура Јакшић да стручно оцени квалитет 30 застава које су до тада биле готове. Заставе и дипломе су освећене и додељене командантима 15. јуна 1876, пред сам почетак рата. Заставе су с једне стране имале

грб Србије, а с друге лик Св. Андреја Првозваног и натпис „За веру, слободу и отачаство“.

Крајем 1875. рађене су заставе коњичких ескадрона. Нацрт заставе дао је министар војни, а заставе је израдио сликар Никола Марковић. Заставе су биле српска тробојка са ликом Св. Ђорђа и натписом „Са веру, слободу и отачаство“. Између натписа и иконе налазио се натпис „Свети великомученик Георгије“, а испод иконе назив ескадрона. С друге стране заставе био је грб Србије са натписима – изнад грба „За веру, слободу и отачаство“, а испод „Михаило М. Обреновић III књаз српски 1863. год“. На страни на којој је био грб, у углу налазиле су се четири златне звездице. Застава је била опточена тробојном пантљиком с кратким ресама. Трака заставе била је тробојка, везана за врх копља у машну, на машини су биле плаве кокарде са златним звездама у средини. Крајеви траке имали су тробојне пантљике с тробојним ресама дугим пет центиметара. Копље за заставу било је тробојно, са врхом на којем је пресован српски грб. Коњичке заставе су освештане и уз дипломе које су биле идентичне са текстом диплома пешадијских застав. У периоду од 1. до 18. јуна 1876. заставе је добило 29 ескадрона.

Једна од значајних разлика између коњичких и пешадијских застав из 1876. била је та што су на коњичким застарама били присутни симболи турског сизеренства (четири звезде на црвеном пољу).

Пред почетак српско-турског рата 1876. године у Србију је дошао велики број добровољаца. У Шапцу је средином маја 1876. од прикупљених добровољаца образован Добровољачки корпус, а месец дана касније и Добровољачки корпус Ибарске војске. Сваки батаљон и чета из састава Добровољачког кора имао је своју заставу. Застава целог кора била је по димензијама већа од осталих и с једне стране је имала српски грб, а с друге две укрштене пушке и натпис „За ослобођење 1876. године“. Застава Добровољачког кора Ибарске војске освештана је у месту Росница и добровољци су пред њом положили заклетву. Поред ове званичне заставе коју су добили од српског кнеза, добровољци су имали и заставе које су сами правили. Тако је Коле Рашић, један од вођа добровољаца, имао своју заставу која је била црне боје, са мртвачком главом и укрштеним костима и натписом „За крст часни и слободу златну“.

У војсци Краљевине Србије

После ратова са Отоманском империјом 1876–1878. године, у Србији су спроведене реформе значајне за модернизацију државе и друштва. Владар и врховни командант војске кнез Милан Обреновић инсистирао је и на

СВЕТИЊА ОД БОГА ДАРОВАНА

Правилима службе у војсци Краљевине Србије застава је дефинисана као највећа светиња „дарована од краља и освећена од Бога“. Освећивао ју је војни свештеник и према њој се поступало као према реликвији. Пред заставом се полагала заклетва, а у боју је чувана по цену живота. На основу наредбе Архиепископског сабора српске цркве од 30. новембра 1899, свештеним лицима била је дужност да приликом сусрета са војском благосиљају заставу, на путу или у логору, док су ђакони и обични монаси у истим приликама морали да стану и поклоне се застави.

реформама у војсци. Од њега је и потекла идеја о новом устројству војске с обзиром на то да се у претходним ратовима лично уверио у недостатке народне војске. Период од 1878. до 1883. представљао је време припрема за почетак спровођења великих војних реформи почетком 1883. године. Законом о устројству војске, који је обнародован 15. јануара 1883, уместо стајаће и народне војске уведен је мешовити систем, односно, стални кадар који се у рат-

ном стању попуњавао резервом, а војска је подељена на три позива. Закон је био заснован на сопственом ратном искуству, али и искуствима великих армија из последњих ратова у Европи, која су прилагођена потребама и могућностима државе.

Непосредно након што је Србија 22. фебруара 1882. проглашена за краљевину донет је Закон о државном грбу у којем је усвојен нови изглед грба – двоглави бели орао са црвеним штитом на грудима, на штиту је био бели крст са оцилима, са једном круном која је била над обема орловим главама.

На основу Уредбе о заставама из 1884. године, заставе су добиле активни пешадијски и коњички пукови, гардијски ескадрон, резервни пешадијски пукови и резервни коњички дивизиони. На основу члана 2. Уредбе, заставе активних пешадијских и коњичких пукова када нису мобилисани, припадале су одговарајућим пешадијским батаљонима и коњичким ескадронима сталног кадра. Заставе су се састојале од платна, траке и копља. Било је предвиђено да се платно и копље не мењају, док је трака била промењива. Ступајући на престо краљ је даривао нове траке са својим монограмом, док су старе траке предаване Војном музеју на чување. Према утврђеном стандарду, платно је било двоструко, величине

190 цм у квадрату, пурпурноцрвене боје. Спољне ивице пешадијске заставе биле су опточене златним, а ивице коњичке заставе сребрним ресама дужине 5 цм. На средини обе стране платна стајао је грб Краљевине Србије. Грб је био висок 45 цм и сразмерно широк.

Изнад грба стајао је натпис „За веру, краља и отачаство“, а испод је био назив пука, дивизиона или ескадрона. Трака на застави била је тробојна, од тешке свиле. На пешадијској застави била је дугачка 130 цм, на крајевима опточена златним ресама, док је на коњичкој била дугачка 115 цм са сребрним ресама на крајевима. Ресе су имале дужину 10 цм. На средини траке, 10 цм изнад реса, био је извезен 16 цм широк златни венац и у њему златом, односно сребром извезен краљев монограм. Испод венца и монограма била је исписана година установљења пука и година краљевог ступања на престо. Копље за заставу било је плаве боје, дужине 2 метра и 3 цм дебљине. Врх копља био је метални, дужине 10 цм, а испод врха се налазила метална гривна. Платно је било приковано испод металног врха копља, а трака је провучена кроз гривну и ту везана тако да је код пешадијске заставе један крај био дужине 80 цм, а други 50 цм, док је код коњичке заставе један крај био дугачак 65 цм, а други 50 цм. На гривну су стављана одликовања која је јединица имала.

Нове заставе додељене су војсци на празник Цвети 1886. године у Бео-

Застава Михаила Недића и Глигорија Младеновића, 1804.

граду. Богослужење је обављено у Цркви Ружици, а свечана трибина била је постављена у Горњем граду на Калемегдану. Краљ Милан је одржао беседу, а затим је заставницима уручио нове заставе и истовремено од њих примио старе. Нове заставе поздрављене су плотунском паљбом. Додељено је 26 нових застава (15 застава пешадијским пуковима, пет гардијским пешадијским батаљонима, једна гардијском ескадрону и пет активним коњичким пуковима).

Наредбом од 7. јуна 1886. одређено је да се одличје Таковског крста V степена, којим су биле одликоване заставе Првог батаљона сталног кадра књаза Милоша, Другог батаљона сталног кадра књаза Михаила и Четвртог батаљона сталног кадра, пренесу са старих на нове заставе.

Застава Краљеве гарде из 1886. године била је истоветна са пуковским заставима, с тим што је испод државног грба имала натпис „Краљева гарда“. На тробојној траци био је исписан датум 12. мај 1838. године (дан оснивања Гарде) и 1868. година, као година ступања краља Милана на престо. Поводом прославе годишњице Краљеве гарде 1898. године, гардијска заастава одликована је Орденом белог орла V степена. Краљева гарда састојала се 1893. године од четири ескадрона. Тада је на Калемегдану одржана свечаност на којој су заставе ранијих гардијских јединица предате на чување Војном музеју. Краљева гарда добила је 1911. године, на Бањици, нову заставу идентичну осталим заставима.

При Војној академији, 8. јануара 1892, установљена је Питомачка трупа, којој је тада додељена заастава. Питомачка трупа је укинута 1895, а Војна академија све до 1900. није имала зааставу. Те године, у част обележавања педесет година оснивања, краљ Александар доделио је Војној академији посебну спомен-заставу.

Војним законом из 1890. године први позив постао је редовна војска, а други и трећи позив претворени су у први и други позив народне војске. У складу са тим изменама, 1891. године донета је измена Уредбе о заставима народне војске. Право на зааставу имали су пешадијски пукови првог и другог позива народне војске, коњички дивизиони првог позива и коњички ескадрони другог позива народне војске. Било је предвиђено да се заставе пешадијских пукова када нису мобилисани или нису на вежби, чувају при одговарајућим штабовима пуковских округа, док су заставе коњичких дивизиона и ескадрона чуване при штабовима дотичних дивизијских команди. Изменама Уредбе предвиђено је и да заставе народне војске буду исте као и заставе редовне војске, али без златних, односно, сребрних реса, те да заставе коњице народне војске за 10 цм буду мање од заастава коњице редовне војске. Није познато да ли су ове измене примењене у пракси.

Остало је забележено да су током догађаја који су довели до династичке смене 1903. године уништене зааставе VI и VII пешадијског пука. Током параде поводом устоличења краља Петра I ови пукови били су без својих заастава.

ЗАСТАВЕ У ПОЧАСНИМ ПРИЛИКАМА

9

Правилима службе у војсци Краљевине Србије било је прописано да чланове краљевског дома испраћају и дочекују почасна чета са заставом и музиком или ескадрон на коњима са заставом. На сваком преноћишту, за краља и чланове краљевске породице одређивана је почасна стража са заставом, уколико је у месту било заастава. Мање одељење од чете или ескадрона није носило зааставу.

На Видовдан је вршен помен палим косовским јунацима као и свима онима који су у осталим ратовима и борбама положили животе. Помен је увек био пре подне. У време службе Божије, пред црквом у којој ће се одржати свечани помен постројавала се једна јединица са заставом и музиком.

Током церемоније крунисања краља Петра, 8. септембра 1904, у његовој пратњи од краљевског двора према Саборној цркви изасланици пукова носили су своје зааставе.

За Богојављење, одређивана је по једна чета из сваког рода са својим заставима и музиком за одавање почести током водоосвећења. Након водоосвећења свештеник је кропио војску и зааставе.

Застава из првих дана устаника, 1804.

ПУКОВСКЕ СЛАВЕ

Када је краљ Милан Обреновић, 14. јануара 1888, издао наређење о прослављању слава у војсци, одређење је да славу имају све команде у пешадији и коњици које имају своју заставу, као и артиљеријски пукови, бригаде и батаљони, а у инжињерији батаљони и самостални полубатаљони.

Пешадијске и коњичке заставе

Нова Уредба о заставама донета је 20. јануара 1904. године. Заставе су се делиле на пешадијске и коњичке. Предвиђала је да заставе имају сви пешадијски пукови првог и другог позива народне војске, коњички пукови првог позива народне војске, сви коњички дивизиони другог позива, Краљева гарда и жандармерија. Платно и копље нису могли да се промене без краљевог указа, док је трака била променљива. Ступајући на престо краљ Петар I даривао је војсци нове траке са својим монограмом. Платно заставе било је двоструко, пурпурноцрвено, са свиленом основом и памучном потком. Платно пешадијске и коњичке заставе било је истих димензија (70 цм у квадрату). Ивице пешадијских застава биле су опточене златним, а код коњичке сребрним ширитом ширине 10 мм, на који су пришиване златне, односно сребрне ресе дужине 5 цм.

Пешадијске заставе имале су на средини извезен лик Светог Димитрија Солунског на кругу опточеним златним ширитом. Светитељ је представљен са копљем у десној руци и крстом и палмовом гранчицом у левој руци. Коњичке заставе имале су лик Св. Ђорђа. Над иконом је био извезен натпис „За веру краља и отачаство“. Друга страна заставе имала је државни грб са натписом као на првој страни. Копље пешадијске заставе имало је дужину 2 м, а коњичке 2,5 м, са пречником од 3 цм, обојено угаситоплавом бојом. Врх копља био је од месинга са уметничким крстом. Трака је, за разлику од претходног решења из 1884. године, била истих димензија и за коњичку и за пешадијску заставу, дужине 100 цм и ширине 18 цм. Код пешадијске заставе била је на крајевима опточена златним, а код коњичке сребрним ресама. На крају траке били су извезени златни и сребрени венац од два крака – десни од ловоровог, а леви од жировог лишћа. У венцу је био исписан краљев монограм, а изнад њега златна, односно, сребрна круна. На једном

крају траке, испод венца, био је извезен назив трупе, дан месец и година њеног установљења, а на другом крају траке дан, месец и година краљевог ступања на престо. Трака је била привезана за копље свиленом траком кроз метални испуст испод врха копља. На овај испуст стављана су и одликовања која је јединицама имала.

У априлу 1904. године Министарство војно расписало је лицитацију за израду педесет нових застава. Нове заставе нису израђене, а наредних година у српској штампи развила се оштра полемика о стању старих застава и потреби израде нових. Оштре критике изнео је непознати „стари ратник“ који је указао да су постојеће заставе додељене војсци још 1887. године, да су поцепане и у врло лошем стању и да су од појединих застава остали да висе само комади платна.

Уредба о заставама није дуго важила јер је 30. новембра 1906. донета нова. За разлику од претходне уредбе, право на заставу добили су пешадијски пукови сва три позива. Гарда и коњички пукови и дивизиони добили су коњичку заставу. Значајна новина у изгледу заставе била је напуштање пурпурноцрвене боје и увођење српске тробојке. Заставе су биле димензија 75 цм у квадрату, двоструке, свилене и опточене са три стране ширитом и ресама. Икона Светог Андреја Првозваног налазила се и на пешадијским и на коњичким заставама, док је са друге стране заставе задржан државни грб. Натпис „За краља и Отачаство“ ста-

Застава 11. пешадијског пука, 1911.

јао је и изнад иконе и изнад грба, док је лево од иконе био натпис „Св. Апостол Андреја”, а десно „Првозвани”.

Полемика у штампи настављена је и након доношења Уредбе. Коначно су „Београдске новине” 19. јуна 1907. објавиле вест да ће у Министарству војном 19. јула бити одржана лицитација за набавку 51 нове заставе – 37 за пешадију и 14 за коњицу. Наредне године донета је измена Уредбе о заставама из 1906. са само једном допуном – да се испод државног грба додаје натпис „С вером у Бога”.

Једновремено освећење застава

Освећење нових и замена старих застава пешадијских и коњичких пукова извршено је 26. јуна 1911. године у Београду код логора на Бањици. Заставе је уручио краљ Петар у присуству министра војног Степе Степановића. Као изасланици својих пукова дошли су командант пука, пуковски ађутант, један наредник, један каплар и три редова. Након свечаности освећења, старе заставе предате су, у пратњи почасне чете и музике, на чување Војном музеју. Тада су заставе добили двадесет пешадијских пукова првог позива, четири коњичка пука, Гарда и жандармерија.

У новембру исте године уручене су заставе петнаест пешадијских и десет дивизијских коњичких пукова другог позива. Заставе је доделио министар војни Степа Степановић, који је у свом говору подсетио да су заставе „свето знамење војничке части и дужности, војничке славе и поноса”. Нове заставе су биле једнообразне и мањег квадратног облика у односу на то како је било предвиђено прописима из 1906. године. Символи су везани свиленим концем, а натписи на заставама и тракама извезени су срмом. Уместо од свиле, заставе су биле од рипса. Скроман изглед оправдан је штедњом и потребом да оне буду искључиво војнички симбол без уметничких квалитета.

Србија је за Први балкански рат у периоду од 3. до 15. октобра мобилисала 286.000 војника. Пред сам почетак Другог балканског рата у јуну 1913. у саставу српске оперативне војске било је 26 пешадијских пукова првог позива; два у саставу Моравске бригаде првог позива и четири самостална прекобројна пешадијска пука; 15 пешадијских пукова другог позива у саставу дивизија другог позива; 15 пешадијских пукова трећег позива, шест добровољачких батаљона у саставу Добровољачког одреда; 41 допунски батаљон (у сваком пешадијском пуку првог и другог позива по један); девет коњичких пукова: пет у пешадијским дивизијама првог позива и четири у саставу Коњичке дивизије; пет самосталних коњичких дивизиона у саставу дивизија другог позива. Укупно бројно стање српске оперативне војске износи-

Застава 17. пешадијског пука, 1911.

У војсци Краљевине Југославије

Војска Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца формирана је спајањем војних ефективних чланица – Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба и Краљевине Србије и Црне Горе. Формирањем прве владе Краљевине СХС, 20. децембра 1918, успостављено је и заједничко Министарство војно и морнарице. Врховна команда српске војске постала је Врховна команда Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Указом регента Александра Карађорђевића од 19. августа 1919. године, закони Краљевине Србије и даље су привремено били на снази. У свим законима, уредбама и прописима назив државе, уместо Краљевина Србија, замењен је називом Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца, придев „српска војска”, замењен је са „војска Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, а речи „српски поданик”, „српски грађанин” и „српски држављанин”, замењене су термином „држављанин Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца”.

Министарски савет Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца донео је, 9. децембра 1918, Уредбу о државној застави која је била тробојна плаво-бело-црвена са грбом нове државе. Нова Уредба о војним заставама донета је 1920. године. Југословенска војска добила је нове заставе на рођендан престолонаследника Петра Карађорђевића 6. септембра 1930. године. Старе српске пуковске заставе замењене су на Бањици новим југословенским заставама. Свечаности су присуствовали краљ Александар у парадној униформи са лентом југословенске круне, краљица Марија, престолонаследник Петар у морнарској униформи, принцеза Олга, кнез Арсен у униформи армијског ђенерала, кнез Павле у парадној гардијској униформи, представници бановина, делегације општина и градова, министар војске и морнарице генерал Стеван Хацић, војвода Петар Бојовић, око 7.000 активних и резервних официра и велики број грађана. Испред трибине са гостима била су постављена три стола поред којих су војни свештеници православне, римокатоличке и муслиманске вероисповести вршили црквене обреде.

Освећење застава на Бањици 1930. године

Свечаност је почела у 8 часова доласком краља Александра, који је затим одао почаст старим и новим заставама. Након што су краљ, кнез Арсен, кнез Павле и министар војни заузели своја места на трибини, најпре је министар војске и морнарице генерал Стеван Хацић прочитао краљев Указ којим су додељене нове југословенске заставе свим пешадијским и коњичким пуковима, као и команди жандармерије. Након тога почео је црквени обред освећења 69 нових застава, који су извели војни свештеници православне, римокатоличке и муслиманске вере. Након верског обреда, краљ Александар говорио је о великој слави старих српских застава и значају нових југословенских застава. Указао је да су старим заставама обележене границе Краљевине Југославије и са њима је „завладао дух националног ослобођења и уједињења”. Краљ је пожело да нове заставе „буду

Застава регуларне устаничке војске, 1809.

ло је јуна 1913. године 348.000 људи, од тога 252.000 бораца.

Током балканских ратова војска је била материјално ослабљена. Пред Први светски рат, 26. јуна 1914, почела је мобилизација, а српска војска окупила је 450.000 људи. Због напада аустроугарске, немачке и бугарске војске у октобру и новембру 1915. године, Врховна команда одлучила је 24. новембра да организује повлачење преко Црне Горе и Албаније на јадранско приморје. На Крфу, од 27. фебруара до 26. априла 1916, српска војска је реорганизована, а укинута су и поједини пукови. Након тога појавио се проблем адекватног чувања застава расформираних пукова.

Командант Друге армије Степа Степановић пренео је Врховној команди жељу команданата пукова да заставе буду предате на чување некој установи у позадини, пошто није било услова да се чувају у штабовима. Решењем Врховне команде од 6. септембра 1917. заставе расформираних пукова дате су на чување Министарству војном. Након што је у Одеси, 12. маја 1916, формирана Прва српска добровољачка дивизија, заставе расформираних пукова додељене су добровољачким пуковима. Првом добровољачком пуку припала је застава Другог пешадијског пука другог позива, Другом добровољачком пуку припала је застава Шестог пешадијског пука другог позива, Трећем добровољачком пуку припала је застава Седмог пешадијског пука другог позива, а Четвртом добровољачком пуку застава Једанаестог пешадијског пука другог позива. Свечаности предаје застава присуствовао је командант војног округа у Одеси, а верски обред обавио је тамошњи митрополит са српским свештеницима. Командант дивизије пуковник Стеван Хацић одржао је говор и изразио захвалност Русији.

од сада света знамења ваших пукова, знак јуначког зборишта и залога ваше војничке части". После њега, говор је одржао и министар војске и морнарице који је у име свих припадника војске захвалио краљу „за подарена нам пуковска знамења". У свом другом обраћању, краљ Александар позвао је официре да нове заставе понесу путем части и витештва и да увек буду „надахнути позивом песничке душе нашег народа Напред заставе славе" и обећао да ће он сам бити први заставник југословенских застава. На краљев говор одговорио је министар војске и морнарице и пренео уверавања да ће сви војници чувати заставе као зеницу ока, те да ће их високо и часно држати.

Краљ Александар предао је нове заставе командантима пукова. Свечаност предаје била је праћена почасном паљбом из топова са Бањичког брда и са монитора на Сави.

Важан део свечаности био је и парадни марш и дефиле јединица испред краља, представника власти и страних представника. На челу трупа био је генерал Ђура Докић, командант параде. Испред сваког заставног вода ишла је музика. Испред је био командант пука са својим официрима и развијеном заставом на левом крилу. Нове заставе ношене су оборене и тиме је одавана почаст старим заставом. Напред је ишла пешадија, затим делегације артиљерије, инжињерије, ваздухопловства и морнарице. Посебну групу чинили су питомци Војне академије и Подофицирске школе, Краљева гарда на коњима, коњички пукови који су прошли у галопу. У дефилеу су била артиљеријска оруђа свих калибара, санитарски одред, велосипеди и велики танкови. У завршном делу дефилеа учествовали су авиони. ■

РЕГУЛАТИВА О ОСВЕЋЕЊУ И ПРЕДАЈИ ЗАСТАВЕ

Краљевина Србија

Правилима службе у војсци Краљевине Србије било је одређено да се нове заставе предају на неком пољу у присуству свих команданата и старешине гарнизона или завода који примају заставу. Свечаној предаји нових застава претходио је верски чин освећења заставе. На десетак корака испред постројене војске постављан је сто за којим је свештеник вршио верски обред окренут лицем према војсци. Заставу коју је требало осветити доносио је заставник у пратњи ађутанта и стајао на један корак од стола. Застави која није освећена војска није одавала почаст. Након што командант командује „мирно", ађутант је читао Указ и краљеву диплому даровану уз заставу. После тога музика је свирала „обзану", командант командовао „капе скини" и свештеник је почињао верски обред освећења. Након завршетка освећења, музика је свирала молитву и свештеник је кропио заставу и трупу. Командант је затим командовао поздрав новоосвећеној застави и застава је у пратњи команданта и ађутанта ношена у строј на своје место. Музика је за то време свирала поздрав, након чега је у част заставе испаливана почасна паљба. Ако је у исто време стару заставу требало заменити новом, онда је она током целокупног церемонијала стајала поред нове заставе. Том приликом старој застави одавана је посебна почаст. Стару заставу држао је заставник поред кога је стајао командант, док је нову држао неки подофицир у пратњи ађутанта. Нова застава предавана је заставнику тек након њеног освећења и затим је ношена у строј. Стара застава одношена је на неко достојно место где је даље чувана. Уколико је у исто време требало осветити више застава, оне су постављане у једну

врсту према бројном реду јединица којима су припадале, а поступак освећења био је исти. На крају свечаности освећења командант и свештеник говорили су о значају заставе. Истицао је њен значај на јачању храбрости и врлина, као и на очувању и јачању вере.

Краљевина Југославија

Привремена правила службе из 1925. године дефинишу заставу као највећу војничку светињу у којој су оличени краљ и отаџбина. Војничку заставу даровао је краљ сваком пешадијском и коњичком пуку. Остали родови војске који нису имали своју заставу борили су се под заставом оних пукова којима су у борби придодати „или са којима у заједници раде". Као светињи коју је благословио Бог, а даровао краљ, војничкој застави одају се дужне почести. Сваки војник и грађанин дужан је да је поздрави кад год је види. Заставу је чувала почасна стража, а са почастима и поздравом пук ју је примао при поласку на вежбу, исто тако је остављао при повратку са вежбе. Одличја које је добила ношена су на самој застави. Значају заставе за морал војника посвећено је пуно простор. Сматрана је за симбол части војне силе и представљала је јединство отаџбине под скиптром краља из династије Карађорђевића. Представљала је видни знак идеала, интереса отаџбине, војничких дужности и врлина и пратила је војнике свуда, и у веселим и у тешким приликама. У борби је код заставе било зборно место, око ње су се скупљали сви борци, јер их је подсећала на њихове дужности, на светињу положене заклетве. Застава је тражила јуначко прегореване сваког војника. Наводи се, тако-

Застава моравског дивизијског коњичког пука, 1911.

ће, да војничке заставе опомињу и указују на славне борбе, на победе и поразе из прошлости, пуне незапамћених радости и болова, али које су на крају увенчане славом. Верност према војничкој застави представљена је као једна од светих дужности сваког војника јер се сваки војник полажући заклетву обавезивао војничкој застави да је неће изневерити. С друге стране, наведена је и опомена да војник који напусти заставу чини највећи грех. Он изневерава своју заклетву и чини издајство према краљу и својој отаџбини, а такав поступак повлачио је и најтежу осуду по војном казненом закону. Јасно је истакнуто да су за таквог војника резервисани срам, поруга и жигосање вечним народним проклетством, те да је бегунце испод заставе народ називао страшним именом издајника. Највећа срамота за пук била је ако допусти да заставка падне у руке непријатељу. Супротно томе, наглашено је да би војник који у борби успе да отме непријатељску војничку заставу, учинио највеће дело храбрости и њему је припадала част, слава и највеће одликовање. У Привременим правилима службе објашњени су симболи на застави – двоглави бели орао представљао је отаџбину, а круна са краљевим монограмом представљала је краља. Објашњено је да натпис С вером у Бога за Краља и Отаџбину, исписан „златним словима на застави служи војницима као идеја водиља у борби противу свих непријатеља и служи као опомена младим војницима да нам је вера и љубав према отаџбини сачувала име, језик, слободу и народност од безбројних завојевача и непријатеља нашега народа”.

Поступак освећења застави

У Привременим правилима службе из 1925. године наведен је и поступак освећења и предаје заставе. Према члану 397, нове заставе увек се освећују напољу; члан 398 каже да на ту свечаност, како код пешадије тако и код коњице, излазе они пукови са свима старешинама чије се заставе освећују, са оружјем, коњица пешке, а присуствују и све остале трупе и сви официри дотичног гарнизона. У члан 399. пише да место и време где и када трупе треба да изађу одређује командант места наредбом. Командант параде одређује се по тачки 462. Он одређује поредак који ће трупе заузети. Освећење заставе, према члану 400, врше војни свештеници свих вероисповести, који као такви постоје у војсци. Пошто се дочека најстарији старешина који ће присуствовати освећењу заставе, на 20 корака пред средином строја – поретка намештају с столови, тако да за сваку вероисповест, осим муслиманске, буде по један сто, где ће свештеници обављати своје вероисповедне обреде. Свештеници се постројавају по реду старешинства окренути војницима. Позади свештеника на десет корака постројавају се официри ван строја; испред свештеника на пет корака окренут свештеницима у једну врсту стаје командант пука чија се заставка освећује, лево од њега један подофицир, који држи нову заставу, којој се док се не освети не одају никакве почести, лево од заставе стају ађутант и одређени заставник, сви са сабљама у ножницама.

Када све ово буде готово, каже члан 401, по претходној дозволи најстаријег старешине командант парада командује „мирно” и „о десно раме”, односно „сабље вади”. Кад се ово сврши, командант пука, ађутант, заставник и подофицир који држи заставу окрену се лицем трупи и ађутант чита указ и краљеву диплому даровану уз заставу. По свршеном читању указа, окрену се поново свештеницима; музика, ако је има, свира „увод”, командант парада командује „капе скини”, музика (значари) одсвира „молитву”, а затим свештеници по реду старешинства освећују заставу сваки по прописима своје вероисповести. Кад свештеници освете заставу, према члану 402, узимају је у руке, целивају и заједнички предају команданту пука, који је прима из руку свештеника и целива; за овим се командује „покрис” на шта музика (значари) одсвира „завршетак”.

Ако освећењу (члан 403) присуствује краљ, министар војске и морнарице или командант армије, онда свештеници по освећењу заставу предају њима, а они је после предају команданту пука. Пошто командант пука прими (члан 404) заставу најстарији присутни командант пригодним говором је предаје војницима пука, позивајући их да јој буду верни и одани, да је сматрају за својину пука и да је чувају онако како су то и њихови ратни другови у рату чинили. Командант пука примивши заставу кратким говором заблагодари на дару и у име војника пука свечано изјави да ће цео пук радије изгинути него заставу напустити. После овога командант пука (члан 405) предаје заставу заставнику који је прима и са њом

полази уз пратњу команданта пука ађутанта и подофицира који са извађеним сабљама заставу спровode на њено место у строј. Приликом одласка заставе на њено место командант парада командује „поздрав” на шта музика (значари) свира „поздрав”, а трупе остале поступају по одредбама егзерцирних правила. Кад се застава унесе у строј или поредак на њено место, каже члан 406, командант парада даје знак да музика (значари) престане свирати, а затим командује „мирно”. После ове команде командант парада командује почасну паљбу. Одређена јединица изведе почасну паљбу. Напослетку поред најстаријег све трупе пролазе парадним маршем са пуком нове заставе на челу. По свршеном парадном маршу трупе иду у стан, ако се другачије не нареди. Док је командант пука са заставом (члан 407), замењује га у командовању најстарији официр. Ако би у исто време (члан 408) стару заставу требало заменити новом, онда се, по тачки 400, постројавају само командант пука и подофицир са новом заставом, а ађутант и заставник у строју су са старом заставом у саставу пука. Пред почетак освећења, а после команде „о десно раме” и „сабље вади”, на команду „стара застава напред”, заставник уз пратњу ађутанта излази и доноси стару заставу и стају: заставник десно од команданта пука, а ађутант лево од подофицира са новом заставом (тако на десном крилу стоји заставник са старом заставом, па командант пука, затим подофицир са новом заставом, а лево од њега ађутант) Сви са сабљама у ножницама.

У члану 409 прописано је: по завршеном освећењу, пошто се нова застава преда заставнику, у исто време стару прима подофицир који је држао нову заставу из уз поздрав, који јој трупе одају, односи је на место које треба раније одредити. После овога односи се и нова застава у строј на начин напред прописан. Овако се исто поступа (члан 410) ако би се једновремено више нових застава освећивало. Заставе тада стају по бројном реду јединица којима припадају и то на десном крилу пешадијске, а до њих коњичке. Ако треба да освети велики број застава, онда се постро-

јавају на исти начин с тим што се подофицири са новим застavaма издвајају од пратње и стају у групу непосредно испред стола свештеничког.

Сваки свештеник (члан 411), кад му дође ред, једновремено једним обредом освећује све заставе, затим сви свештеници заједнички по реду предају заставе њиховим командантима пукова. Ако би у исто време требало више старих застава заменити новим (члан 412), онда се поступа како је то прописано за једну, а постројавају се слично ономе што је напред речено.

Одличовања додељена застavaма

Као великим светињама и симболима војничке части и ратне славе, застavaма су додељивана и највиша одличја и признања. Након Првог српско-турског рата 1876. године Таковским крстом IV степена одличоване су заставе Трећег качерског батаљона прве класе народне војске, Петог грочанског батаљона I народне војске и Другог грузанског батаљона I класе народне војске. У знак краљевског признања за исказану храброст у ратовима 1912–1913. године, краљ Петар одликовао је, 24. маја 1913, Златном медаљом за храброст заставе четрнаест пешадијских и коњичких пукова првог и другог позива народне војске. За исказану храброст у Другом балканском рату, Орденом Карађорђевог звезде с мачевима IV реда одличоване су заставе I, II, V, VI, VII, XI, XIV, XVI и XVII пешадијског пука првог позива, IV прекобројног пешадијског пука првог позива, V, VI и X пешадијског пука другог позива, као и застава IV коњичког пука. Сребрном медаљом за храброст одличоване су заставе II и III коњичког пука, IV и VII пешадијског пука другог позива народне војске, као и заставе Дунавског и шумадијског коњичког дивизиона.

Значај заставе приликом заклетве

Војничка заклетва представљала је чин најдубљег поштовања Бога и сви хришћани полагали су је пред освећеном заставом као највећом светињом. Један од првих записа о полагању заклетве у српској војсци јесте и онај који говори о томе да су након регрутације која је спроведена у лето 1836. године, регрути 24. јуна у пратњи својих официра, парадно и са заставом, отишли у цркву где су имали „присјагу верности”.

Правилима службе војске Краљевине Србије било је одређено да сви официри, заставници, војноадминистративни чиновници и војници оних команди које имају своју заставу, заклетву полажу пред својом заставом. Припадници јеврејске и муслиманске вероисповести полагали су заклетву на Талмуду, односно Курану. Војници из јединица које нису имале своју заставу, заклињали су се на заставу оне команде из истог гарнизона коју одреди командант места. Уколико у гарнизону није било заставе, регрути су се заклињали на Светом јеванђељу. На месту које је одређено

Застава видовданских бораца, 1917.

за полагање заклетве доношене су заставе свих пукова чији се регрути заклинају. Уколико је требало накнадно извршити заклетву регрута, тада је доношена застава само једног пука којег одреди командант места. Идентични поступак примењиван је и у војсци Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и био је унет у Привремена правила службе из 1925. године. Усмена заклетва је гласила: „Ја (име и презиме) заклинам се свемогућим Богом, да ћу Врховном Заповеднику све војне силе Краљу Срба, Хрвата и Словенаца Александру Првом свагда и у свима приликама бити веран, свом душом одан и послушан; да ћу се за краља и отаџбину јуначки борити; да Војничку Заставу нигде и никад нећу изневерити и да ћу заповести свих претпостављених ми старешина слушати и верно извршавати. Тако ми Бог помогао !”

Приликом заклетва регрута јединица београдског гарнизона и новопримљених питомаца Прве пешадијске подофицерске школе, 29. маја 1932, на Бањици били су постројени почасни водови са заставама коњичких и пешадијских пукова. Римокатолички војни свештеник Даворин Мехмед, примајући заклетву регрута католика, рекао је: „Полажући заклетву пред овим светим заставама, пред Краљем и народом, знајте јунаци, да се никада не смете устезати, да целога себе жртвуете за Краља и Отаџбину. С вером у Бога и непоколебљивом љубављу према отаџбини приступите заклетви.”

Застава је чувана по цену живота

У Првом српско-турском рату 1876. година тешко је рањен Миладин Љубичић, заставник Ваљевског батаљона Ваљевске бригаде прве класе народне војске. Он је поставио заставу на турски ров иако је био рањен у обе руке и у ногу, а застава је била изрешетана куршумима. Иако је

остао тежак инвалид, он се пријавио за заставника и у Другом српско-турском рату 1877. године, али није примењен због тога што се још није опоравио од рана. У бици на Калипољу недалеко од Јавора 1876. године, заставник Моравског батаљона Милош Поповић јуришао је да постави заставу на турски грудобран, али је погинуо и заставу је узео један турски војник. Када је то видео, четовођа Лазар Мирковић појурио је за турским војником и повратио заставу. У борбама на Нешковом вису у српско-бугарском рату 1885. године својом храброшћу истакао се капетан Михаило Катанић, командант Другог батаљона Једанаестог пука. Када је застава била у опасности, капетан Катанић, опкољен са свих страна бугарским војницима, успео је да је зграби и баца у провалију, одакле ју је војник подигао и спасио.

Чување застава у Војном музеју

Војни музеј је 1887. године у *Службеном војном листу* објавио распис свим командама и надлештвима, као и активним и резервним официрима, са позивом да доставе што више података о заставама под којима се борила српска војска у претходним ратовима, а које су раније предате на чување. Подаци су се односили пре свега на битке у којима су поједине заставе ношене и одликовања која су добиле. Иницијативу за прикупљање података подржао је тадашњи министар војни Сава Грујић. Када је 1904. отворена изложбена поставка, у збирци Војног музеја налазиле су се 232 заставе. Највећи број застава страдао је током евакуације музејског материјала 1915. године. Након што су 6. септембра 1930. на Бањици додељене нове југословенске заставе, старе српске заставе остале су у просторијама 18. пешадијског пука на Бањици, одакле су сутрадан пренете на Оплењак. Истог дана, краљ Александар је у част предаје нових застава у двору приредио вечеру за команданте армија, дивизија и пукова. Током Другог светског рата заставе је са Оплењца у Народни музеј пренео руководилац музеја Милан Кашанин. Пуковске заставе налазе се у поставци Војног музеја од 1961. године. ■